

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مؤسسه آموزش عالی غیرانتفاعی - غیردولتی پارسا
واحد بابلسر

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی

گرایش:

فقه و مبانی حقوق

عنوان:

بررسی جایگاه اصول اخلاقی در فقه امامیه و اثر بخشی آن بر کارآمدی خانواده

استاد:

دکتر محمد مهدی زارعی

نگارش:

سیده معصومه خلیلی امرئی

تابستان ۱۳۹۶

سپاسگزاری :

سپاس و ستایش بی کران پروردگاریکتاراکه هستی مان بخشید و به طریق علم ودانش رهنمونمان شد.

باتشکر از :

استاد فرهیخته و فرزانه جناب آقای دکتر محمد مهدی زارعی که با نکته های دلاویز و گفته های بلند ، صحیفه های سخن را علم پرور نمود و همواره راهنما و راهگشای نگارنده در اتمام و اکمال پایان نامه بوده اند؛ تقدیر و تشکرشایسته را نمایم.

همیشه توسن اندیشه ات مظفر باد

معلمان مقاومت زعرش برتر باد

تقدیم به :

پدر و مادر عزیزم

خدای رابی شاکرم که از روی کرم ، پدر و مادری فداکار نصیبم ساخته تا در سایه درخت پر بار وجودشان بیاسایم و از ریشه آن ها شاخ و برگ گیرم و از سایه وجودشان در راه کسب علم و دانش تلاش نمایم . والدینی که بودنشان تاج افتخاری است بر سرم و نامشان دلیلی است بر بودنم ، چراکه این دو وجود ، پس از پروردگار مایه هستی ام بوده اند دستم را گرفتند و راه رفتن را در این وادی زندگی پراز فراز و نشیب آموختند ، آموزگاران که برایم زندگی ، بودن و انسان بودن را معنا کردند...

چکیده :

در طول تاریخ، نهاد خانواده با فراز و نشیبهای متعددی همراه و با ناهنجاریها و مشکلات عدیده‌ای به ویژه در بُعد تربیتی و اخلاقی دست به گریبان بوده است. اوج بی‌سامانی اخلاقی و تربیتی در این کانون، به مقاطع زمانی قبل از اسلام (دوران جاهلیت) بر می‌گردد. هرچند در قرون معاصر نیز این نهاد مقدس دستخوش تغییرات تکان دهنده‌ای شده است که خاستگاه آن در حوزه اخلاق قابل جستجو است. در این پژوهش به بررسی تاثیر اخلاق از نظر فقه امامیه بر کارآمدی خانواده پرداخته شده است. در این راستا، دیدگاه اسلام نسبت به الگوهای غیراخلاقی ازدواج و خانواده در قبل از اسلام و دوران معاصر تبیین گشته و حقوق و تکالیف حاکم بر خانواده اسلامی با تأکید بر مقاصد اخلاقی معرفی شده است و این مطلب به اثبات می‌رسد که علی‌رغم وجود برخی از شبهات، ظهور اخلاق و آمیختگی آن با قوانین و مقررات خانواده، در حقیقت ضامن اجرایی آن به شمار می‌رود و عناصر موجود در خانواده با وجود این دسته از حقوق و تکالیف اخلاق محورانه، به استحکام این کانون مقدس می‌پردازند. به همین منظور به برخی از احکام فقهی و حقوقی از قبیل حقوق و تکالیف والدین و فرزندان و روابط حاکم بر زن و شوهر در خانواده با رویکرد اخلاقی پرداخته شده است.

کلمات کلیدی :

ازدواج ، خانواده ، اخلاق ، فقه امامیه

عنوان	فهرست مطالب	صفحه
مقدمه	۱
بیان مساله	۴
اهمیت و ضرورت مساله	۶
پیشینه تحقیق	۸
اهداف فرعی	۱۱
مبانی نظری پژوهش	۱۱
فصل اول	۱۳
۱-۱ مقدمه	۱۴
۲-۱ اخلاق	۱۴
۳-۱ تعریف فقه	۱۶
۱-۳-۱ فقه به معنای خاص	۱۶
۲-۳-۱ اصطلاح عام	۱۶
۴-۱ چیستی حسن و قبح	۱۸
۵-۱ حکم فقهی همراه با حکم عقل و عقلا	۱۹
۶-۱ شباهت ها و تفاوت های فقه و اخلاق	۲۰
۷-۱ منابع فقه	۲۳
۸-۱ منابع اخلاق	۲۴
۹-۱ رابطه اخلاق با دین	۲۴
۱۰-۱ اخلاق اسلامی و اخلاق زمینه‌ساز	۲۵
۱۱-۱ گزاره های فقهی و اخلاقی	۲۶
۱-۱۱-۱ مقایسه گزاره های فقهی و اخلاقی از جهت ماهیت	۲۶
۲-۱۱-۱ مقایسه گزاره های فقهی و اخلاقی از جهت اخبار و انشاء	۳۳
۱۲-۱ تمایز اخلاق و فقه	۳۹
۱۳-۱ تعارض اخلاق و فقه	۴۰
۱۴-۱ تأثیر اخلاق بر فقه	۴۱

۴۲	۱۵-۱ نظریات امام خمینی(ره) درباره جایگاه اخلاق در فقه.....
۴۶	فصل دوم.....
۴۷	۱-۲ مقدمه.....
۴۸	۲-۲ خانواده.....
۵۰	۳-۲ اخلاق.....
۵۰	۴-۲ موضوع علم خلاق.....
۵۱	۵-۲ اخلاق در حوزه خانواده.....
۵۲	۶-۲ اخلاق خانوادگی.....
۵۳	۷-۲ جایگاه و اهمیت تشکیل خانواده و شخصیت زن در سیره نبوی.....
۵۴	۸-۲ خواستگاری.....
۵۵	۹-۲ بررسی فقهی خواستگاری و احکام آن.....
۵۷	۱۰-۲ عدم حرمت ازدواج با آن زن.....
۵۹	۱۱-۲ موضوع خواستگاری دیگری نباشد.....
۵۹	۱-۱۱-۲ بند اول :خواستگاری بعد از اعلام موافقت.....
۶۱	۲-۱۱-۲ بند دوم.....
۶۲	۱۲-۲ اخلاق در وظایف متقابل زن و شوهر.....
۶۳	۱-۱۲-۲ رابطه حق و تکلیف.....
۶۳	۲-۱۲-۲ اخلاق در روابط اجتماعی و خانوادگی.....
۶۴	۳-۱۲-۲ عدالت در نظام تکوین و تشریح.....
۶۵	۴-۱۲-۲ حسن معاشرت.....
۶۶	۵-۱۲-۲ خوش خلقی و گشاده رویی.....
۶۷	۶-۱۲-۲ احترام به همسر و تکریم شخصیت او.....
۶۷	۷-۱۲-۲ زینت و آراستگی.....
۶۸	۸-۱۲-۲ همدلی و مشارکت در انجام امور داخلی خانواده.....
۶۹	۹-۱۲-۲ حاکمیت فضای صمیمیت، مودت و گذشت در خانواده.....
۷۰	۱۰-۱۲-۲ وفاداری.....

۷۱	۱۳-۲ وظایف اختصاصی مرد و زن نسبت به یکدیگر در خانواده
۷۱	۱-۱۳-۲ نفقه
۷۳	۲-۱۳-۲ ریاست بر خانواده (قوامیت)
۷۴	۳-۱۳-۲ مضاجعت، بیتوته، قسم
۷۴	۴-۱۳-۲ تمکین
۸۱	فصل سوم
۸۲	۱-۳ اخلاق در زندگی و تربیت فرزند
۸۳	۲-۳ مراتب گذشت
۸۳	۳-۳ گذشت و نقش مرد به‌عنوان همسر
۸۵	۴-۳ گذشت و نقش مرد به‌عنوان پدر
۸۷	۵-۳ نقش تفاهم والدین در تربیت فرزند
۸۷	۶-۳ مصادیق رفتار کریمانه
۸۸	۷-۳ گذشت و نقش زن به‌عنوان همسر و مادر
۹۰	۸-۳ ثواب هزار شهید
۹۱	۹-۳ گذشت و نقش اولاد به‌عنوان خواهر برادر و فرزند
۹۳	۱۰-۳ ازدواج و تربیت فرزند
۹۴	۱۱-۳ رابطه انتخاب همسر و تربیت فرزند
۹۵	۱۲-۳ حقوق فرزندان و تربیت آنها
۹۶	۱۳-۳ فقه و تربیت فرزندان
۹۷	۱-۱۳-۳ تربیت
۹۸	۲-۱۳-۳ بررسی امکان تعامل فقه و تربیت
۱۰۰	۳-۱۳-۳ تأثیر فقه در تربیت
۱۱۰	نتیجه‌گیری
۱۱۲	پیشنهادات
۱۱۳	منابع

مقدمه :

یکی از اصول مسلم اسلام این است که قوانین اسلام همواره در بستر تأمین و تضمین عدالت اجتماعی حرکت کند. این زیربنای فقه و حقوق ماست. غیر از عدالت اجتماعی، اخلاق نیز زیربنای فقه و حقوق اسلامی می‌باشد.

پیامبر اسلام می‌فرمایند: «انی بعثت لاتمم مکارم الاخلاق»: من مبعوث شدم تا مکارم اخلاق را در

جامعه پیاده و به کمال برسانم. (کلینی، ۱۳۷۵ق، ج ۵، ص ۵۱۱)

به باور ما اخلاق مذهبی ژرفترین، کاملترین، بهترین و مؤثرترین نوع اخلاق است و تأثیر شگرف دستورات دینی بر اخلاق، غیرقابل انکار است. در این سخن نیست که تا امروز در اخلاق از مذهب بسیار هزینه شده است و حقیقتاً از دست دادن این پشتوانه برای اخلاق بسی سخت و ناگوار است.

دین به دلیل نفوذ شگرف و ریشه‌های تاریخی‌اش، کار فیلسوفان اخلاق را تا حدود زیادی آسان کرده است، هر نوع بحثی از اخلاق را می‌توان کاری سترگ و خطیر دانست که می‌تواند اهمیت و کارکردهای خاص خود را داشته باشد. مراد ما در این بحث تنها اخلاق دینی نیست، بلکه اخلاق اجتماعی را نیز شامل می‌شود، بدیهی است آنجا که از حقوق اسلام سخن می‌گوییم مقصود ما از اخلاق، اخلاق دینی است.

فقه امامیه یکی از مذاهب فقهی در اسلام است. این مذهب از آن رو که پیروان آن از شیعیان دوازده‌امامی اند به فقه شیعه و از آن رو که بسیار به گفته‌های منسوب به امام جعفر صادق (ع)، امام ششم شیعیان، وابسته است به فقه جعفری نیز مشهور است.

شیعه، گرایشی خاص در اسلام بر اساس یک رشته نظرات و تحلیلات کلامی و تاریخی است. حدیث ثقلین که توسط محدثین شیعه و سنی از پیامبر اسلام روایت شده و برخی دیگر از روایات از پیامبر اسلام ریشه اصلی این گرایش را تشکیل داد و استدلالات کلامی و فلسفی و تاریخی آن را بعداً تقویت کرد. مکتب شیعه نظراتش در زمینه‌های مذهبی را اکثراً از رهنمودهای بزرگان و ائمه اهل بیت پیامبر الهام گرفته است. اختلاف اصلی دو مکتب فقهی سنی و شیعی در تلقی آنها در خصوص سنت نبوی و

منابع فقه است. حدیث نبوی را اهل سنت از صحابه او و شیعه از خاندان وی به دست آورده‌اند. مذاهب فقهی اهل سنت پیرو نظرات فقهی چند نفر از فقهای مدینه و عراق هستند، ولی مذاهب فقهی شیعی تابع نظرات امامان اهل بیت اند. مکتب شیعی دوازده امامی که عمده‌ترین نحله شیعی در حال حاضر است از نظرات امامان دوازده‌گانه خود به خصوص امام ششم ابو عبدالله جعفر بن محمد الصادق دنباله روی می‌کند و زین رو به آن جعفری گفته می‌شود. (صرامی، ۱۳۸۵؛ ص ۳۲)

منابع فقه شیعه عبارتند از قرآن، حدیث، اجماع و عقل. در مقابل اهل سنت منابع زیر را استفاده می‌کنند: قرآن، سنت، اجماع و قیاس.

قواعد و اصول اخلاقی می‌گویند کدام امور الزامی یا مجاز یا خوب یا بد است. به عبارت دیگر، قواعد و اصول هنجاری می‌گویند برای فاعل‌ها انجام دادن کدام امور الزامی است یا کدام امور مجاز / مآذون است. یا کدام امور درخور تشویق، تحسین یا تصویب است. یا کدام امور مستحق مخالفت، نقد یا تقبیح است. قواعد یا اصول اخلاقی با دیگر انواع قواعد یا اصول اخلاقی (مانند قواعد یا اصول حقوق، آداب و معاشرت یا انجمن‌ها) متفاوت‌اند از این لحاظ که قواعد یا اصول اخلاقی نشان می‌دهند که برای فاعل کدام امور اخلاقاً الزام آور است یا اخلاقاً مجاز است، یا اینکه کدام امور در خور مدح و تحسین اخلاقی است.

بیشتر انسان‌ها باید قواعد و اصول اخلاقی را بسیار مهم بدانند، به ویژه برای اینکه دلایل بسیار نیرومندی برای عمل ایجاب/ اقامه کنند. در غیر این صورت، آن میزان از همکاری و همبستگی اجتماعی که بنا به فرض باید از راه قواعد و اصول تأمین شود، احتمالاً حاصل نخواهد شد. برخی فیلسوفان برای مثال، رونالد دورکین (۱۹۷۷) معتقد بوده‌اند که قواعد اخلاقی می‌توانند خاص‌تر و غیرموکدتر از اصول اخلاقی باشند. یک قاعده اخلاقی می‌تواند اینگونه باشد که: «مخصوصاً نسبت به پدر و مادرت مهربان باش». در موردی که پدر یا مادری حامی فرزندان نباشد، برای مثال در مورد پدری که همیشه نسبت به گرفتاری فرزندان بی‌اعتنا است ممکن است این قاعده که «مخصوصاً نسبت به پدر و مادرت مهربان باش» همه اعتبار خود را از کف بدهد. مسلماً حتی این قاعده را که «مخصوصاً [فوق‌العاده] نسبت به

ولی نعمت‌های خویش مهربان باش» می‌توان نقض کرد. اگر یک نمونه افراطی را در نظر بگیریم، مهربان بودن با ولی نعمت‌های خویش، ممکن است در پاره‌ای موارد با نجات دادن جان شمار زیادی از افراد بی‌گناه، تعارض داشته باشد. فرض کنید که بنا به دلایلی، آدمی می‌تواند یا از ولی نعمت‌های خویش قدردانی کند یا وقت خویش را صرف نجات دادن جان افراد بی‌گناه سازد، ولی قادر نیست هر دو کار را انجام دهد. در چنین موردی این اصل که «مخصوصاً نسبت به ولی نعمت‌های خویش، مهربان باش» ظاهراً به لحاظ اخلاقی از این اصل که «از آسیب رساندن به دیگران، جلوگیری کن» کم اهمیت‌تر است. در مورد بسیاری از قواعد یا اصول اخلاقی دیگر نیز امکان اینکه در برخی موارد تحت‌الشعاع قواعد یا اصول اخلاقی دیگر قرار بگیرند یا در اثر آن اصول یا قواعد نقض شوند، وجود دارد. (کاتوزیان، ۱۳۸۲؛ ص ۱۶۰)

اخلاق در زندگی انسان از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است زیرا انسانیت انسان وقتی شکل می‌گیرد که ارزش‌های اخلاقی در وجود او متبلور شود. هرانسانی را به میزان ظهور ارزش‌های اخلاقی در افکار و گفتار و رفتار ارزیابی می‌کنند. اولین نمودی که از یک شخص در جامعه ظاهر می‌شود اخلاق آن فرد است. فضائل اخلاقی مطلق است و هم‌هآن را می‌پسندند. رفتار در ساختن خلق و خوی‌ها تأثیر دارد و خلق و خوی‌ها در چگونگی وجود انسان. دانشمندان در تأثیر رفتار در پدید آوردن خوی آدمی می‌گویند: «اگر یک تکه کاغذ، پارچه یا لباس تا کنیم، آن‌ها گرایش به باز شدن دارند».

یعنی می‌خواهند به اصل خود بازگردند. رفتار آدمی نیز چنین است که اگر کار جسمی یا روانی، یک کار به وسیله بدن انجام شود. از آن پس دگرگونی مخصوصی در ساختمان بدن یا مغز انجام می‌پذیرد که بعدها تجدید آن را آسان می‌سازد، ولی این دگرگونی ساختمان بدن خود نمی‌تواند ابتکار انجام عمل را بدست گیرد و یا به تنهایی عادت‌ها را به وجود آورد، نیاز به انگیزاننده خارجی دارد. (هدفیلد

۲۰۰۹:ص ۷۳)

بیان مساله :

دین اسلام مجموعه ای از عقاید، احکام و اخلاق می باشد. یکی از مهم ترین سفارش های اسلام به انسان ها، حسن خلق و خوش اخلاقی است. در این عرصه است که انسان می تواند در اثر ارتباط با انسان های دیگر ارزش های وجودی سایر مهارت های حرفه ای، علمی، عقلی و مدیریتی خود را بنمایاند و فضایل اخلاقی و کمالات انسانی را در خویش نهادینه کند و همچنین به شکوفایی توانایی های دیگران نیز کمک نماید. رعایت اخلاق و عمل بر اساس دستورهای اخلاقی، یک امر خصوصی در زندگی شخصی نیست بلکه ناظر به جامعه بشری و انسانی است که بدون آن زندگی انسانی مفهوم خود را از دست خواهد داد. خانواده در اسلام سلول اولیه جامعه انسانی بوده که منعکس کننده اخلاقیات در اجتماع است؛ و می توان گفت که تحقق جامعه سالم و کار آمد در پرتو خانواده سالم و کارآمد امکان پذیر است. خانواده کار آمد خانواده ای است که با پایبندی اعضای آن به اعتقادات دینی و رعایت حقوق و اخلاق اسلامی زمینه کشف و پرورش قابلیت ها و توانایی های آنان را در ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری فراهم کند. آنچه سبب ناکارآمدی خانواده و طلاق عاطفی می شود، نبود و یا کمبود محبت بین اعضای آن است. گویا خانواده بر اساس قانون محبت استوار می گردد. یکی از اموری که سبب کارآمدی این کانون می شود می شود، احترام و رعایت حقوق و احکام متقابل زوجین نسبت به یکدیگر است. تلاش برای عمل به مقررات و قوانین صرف، بدون پشتوانه اخلاق در خانواده، ثمری مطلوبی ندارد. یعنی ایمان و اخلاق، بهترین ضامن اجرایی قوانین و مقررات در کانون خانواده است و کارآمدی آن را تضمین می کند. با این رویکرد صداقت، امانت داری، احترام متقابل، سپاسگزاری، گذشت و عفو، محبت کردن، مدارا، شجاعت، حفظ عفت و بسیاری از این قبیل رفتارها، توسط اعضای خانواده به یکدیگر منتقل می شود. بنابراین قبل از هر چیز باید محیط خانواده به فضایل اخلاقی آراسته شود تا بتواند کارآمدی خود را اثبات کند و زمینه رشد و بالندگی اعضای خود را فراهم سازد.

با توجه به تاثیر فقه اخلاق بر یکدیگر، رد پای عناصر اخلاقی و عرفانی را می توان در فقه شیعه و در ابواب مختلف به ویژه در حوزه خانواده مشاهده کرد. شاید از جمله عواملی را که می توان در این زمینه

موثر دانست، اشتراک علم فقه و علم اخلاق اسلامی در محدوده منابع است، چرا که کتاب و سنت که دو منبع اصلی فقه اسلامی است، از جمله منابع اصلی اخلاق دینی نیز می باشد که همین اشتراک منابع باعث شده است که در موارد بسیاری به دلیل ارتباط وسیع علم فقه و اخلاق در این زمینه این دو در یکدیگر تاثیر و تاثر فراوانی داشته باشند.

وظیفه اخلاقی مبنی بر اینکه نباید بی جهت به دیگری ضرر رسانید، بنیاد قاعده مسئولیت مدنی است. (لاضرر و لا ضرر فی الاسلام) در فقه و حقوق اسلامی همیشه فکر مسئولیت مدنی که نتیجه سازمان مسئولیت اخلاقی است مد نظر بوده است. پشیمانی و ندامت اگر با ترمیم و جبران زیان همراه نباشد اثرات تقصیر را از میان نمی برد. (من اتلف مال الغير فهو ضامن) این جبران تقصیر در آسیب رساندن بدنی در فقه اسلامی در قالب کتاب قصاص و دیات آمده است که در میان آثار اغلب فقها موجود است. در این نوشتار، با تمسک به سرچشمه های اولیه شریعت مقدس، تلاش بر این است که در میان آثار اغلب فقها موجود است. این نوشتار، با تمسک به سرچشمه های اولیه شریعت مقدس، تلاش بر این است به تحلیل و بررسی توجیهاات و رهنمودهای فقه امامیه در مورد ویژگی ها و اصول اخلاقی (گذشت و عفو، کارآمدی، مدارا با یکدیگر، احترام متقابل) و جایگاه آن و نقش کاربردی آن در اکمال دین و به تعالی رساندن یک خانواده مسلمان در رسیدن به کمال مطلوب و حیات طیبه قرآنی در فقه امامیه پرداخته ایم. (حسن زاده، ۱۳۹۳؛ ش ۱۵)

مساله اخلاق را با توجه به اهمیتی که دارد باید اصولی و زیر بنایی در نظر گرفت و این امر میسر نمی شود مگر اینکه شناختی از اخلاق اسلامی داشته باشیم و موقعیت آنان را در مذهب و جامعه به دست آوریم که در این میان خانواده نقش تعیین کننده ای را ایفا می کنند و اگر واکنشها و رفتار در درون خانواده والدین به موقع و به اندازه صورت گیرد افراد خانواده از تعادل روانی، اخلاقی، اجتماعی و هماهنگی شخصیتی برخوردار خواهد شد که اثر مستقیم در امنیت جامعه دارد. از این جا اهمیت پرداختن به موضوع اخلاق اسلامی معلوم می شود نیاز انسان به زندگی اجتماعی و تشکیل خانواده وجه تمایز او با جانداران دیگر و یک نیاز فطری است. اخلاق اسلامی در خانواده از پایه های اساسی زندگی

انسانها محسوب می شود و انسانها برای تشکیل این بنیان بایستی تمام امور و برنامه های خود را با اصول و موازین دینی، عقلانی، اخلاقی و قانونی تنظیم کنند و همواره در تدوام آن بکوشند. از مجموع مباحث مطروحه نتایج ذیل به دست آمد در ارتباطات خانوادگی، اقتصاد خانواده، تربیت فرزندان و دیگر موارد از ابتداء آیات و روایات را باید الگوی خویش قرار داد تا بتوان ضمن ارتباط اعضای خانواده استقلال خانوادگی حفظ شود همچنین خانواده دارای بهداشت روانی بالا، سبکباری، آرامش و امنیت خاطر و روحیه شاد باشند. ضمن آشنایی با مفهوم خانواده، می توانیم با داشتن اخلاق اسلامی خانواده متعادل داشته باشیم. (سلیمی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۷۱)

این پژوهش از آن نظر که جنبه های اصول اخلاقی مانند: (گذشت و عفو، کارآمدی را بایکدیگر، احترام متقابل) را مورد بررسی قرار داده و نقش آنها را در فقه امامیه با محوریت خانواده می سنجد، موضوع جدیدی محسوب می شود.

اهمیت و ضرورت مساله :

علم اخلاق دانش صفات مهلکه و منجیه و چگونگی موصوف شدن و متخلق گردیدن به صفات نجات بخش و رها شدن از صفات هلاک کننده می باشد . امر مهم نزد عالمان اخلاق اسلامی آراستن نفس به خلقهای پسندیده است که خود وسیله ای است برای تحقق صفات راسخ نیکو در جان آدمی. برخلاف برخی از فیلسوفان و دانشمندان غربی که علم اخلاق را مربوط به رفتار آدمی دانسته اند نه سجایای او ژکس می گوید: «علم اخلاق عبارت است از تحقیق در رفتار آدمی بدان گونه که باید باشد» علم اخلاق از صفات خوب و بد که از طریق کارهای اختیاری و ارادی در انسان قابل کسب است، بحث می کند. چنین صفاتی موضوع علم اخلاق هستند. به نظر می رسد موضوع علم اخلاق، علاوه بر صفات و ملکات، شامل اندیشه ها، کردارها و گفتارهای انسان نیز می باشد. فقه و اخلاق هر دو جزء حوزه حکومت عملی محسوب می شوند و به تعبیر برخی از اندیشمندان اسلامی فقه و اخلاق هر دو در حوزه علوم

«معامله» قرار می‌گیرند؛ یعنی علمی هستند که تحصیل آنها برای عمل است تا آنجا که اخلاق را فقه اکبر و فقه را فقه اصغر شمرده‌اند. (حرانی ۱۴۰۴ق؛ ص ۸۹).

اخلاق و فقه در اعتباری بودن مفاهیم، هم در ناحیه موضوعات و هم در ناحیه محمولات با هم شباهت دارند؛ یعنی مفاهیم فقهی و اخلاقی از قبیل ماهوی، منطقی نیستند بلکه اعتباری و فلسفی هستند. قوانین و احکام اخلاقی و فقهی دارای سه ویژگی هستند: الف) لزوم: یعنی بر هر مکلفی که دارای شرایط تکلیف باشد، لازم است که اجرا کنند. ب) اطلاق: یعنی انجام این قوانین مقید به قیدی و مشروط به شرطی نمی‌باشد. ج) کلیت: یعنی احکام اخلاقی و فقهی یک دستور عمومی بوده و تمامی کسانی که دارای شرایط تکلیف و موقعیت یکسانی هستند، موظف به انجام اینگونه قوانین و احکام می‌باشند. همان‌گونه که موضوع فقه، رفتار و اعمال انسان و غایت آن، اصلاح فرد و جامعه است، موضوع اخلاق نیز رفتار و اعمال انسان و غایت آن اصلاح فرد و جامعه می‌تواند باشد.

فقه و اخلاق به کمک یکدیگر انسان را در رساندن به مدارج عالی و کمالات یاری می‌دهند و چنانچه بین این دو تغایر یا تباینی وجود داشته باشد، انسان را در رسیدن به مدارج و کمالات اخلاقی ناتوان است. فقه و اخلاق در متد و روش استنباط با هم شباهت دارند، یعنی در هر یک از آن دو در مرحله اول به قرآن کریم و سپس به نسبت، حکم قطعی عقل و اجماع مراجعه و حکم فقهی و اخلاقی استنباط می‌گردد. فقه و اخلاق در منابع اصلی یعنی کتاب قرآن، سنت، قول و تقدیر رسول خدا (ص) و ائمه اطهار (ع) و حکم قطعی عقل که پیامبر درونی است با هم شباهت دارند ولی در اخلاق، فطرت و گوهر انسانیت به عنوان منبع مطرح است که در فقه خبری از آن نیست. (وارنوک، ۱۳۸۱: چاپ ۲؛ ص ۱۳۷)

برهمن اساس برآن شدیم در این پژوهش به بررسی اصول اخلاقی در فقه امامیه و تأثیر آن بر زندگی بپردازیم.

پیشینه تحقیق :

الف) پیشینه ایرانی :

- علی محمدی و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی تحت عنوان «اخلاق اسلامی در خانواده از منظر روایات» به بررسی اخلاق اسلامی در خانواده با توجه به اصول و مقررات موجود در روایات و فقه حاکم بر روابط اعضای خانواده پرداخته اند. در این پژوهش بر آن تاکید فراوان دارند که زن و شوهر به خاطر خود و سعادت فرزندشان لازم است رعایت نمایند اشاره شده است.

- حسن زاده (۱۳۹۳)، در پژوهشی تحت عنوان «عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی»، عوامل تحکیم خانواده و تاثیر اخلاق در استحکام خانواده را در نظام فرهنگ اسلامی با استفاده از منابع اسلام و آثار متفکران تربیتی مورد بررسی تعامل دو سویه وجود دارد.

- فرزند وحی و احمدی (۱۳۹۲)، در پژوهشی تحت عنوان «جایگاه حقوق و اخلاق در خانواده از منظر قرآن و روایات»، به شناخت و بیان حقوق و اخلاق در نظام خانواده پرداخته اند. به این نتیجه دست یافتند که (۱) احساس مسئولیت هر یک از زن و شوهر در اخلاق و رعایت حقوق یکدیگر می تواند انتظام زندگی را تامین کند. زن و شوهر نه تنها در عرصه زندگی عرفی و عقلی، بلکه از منظر موازین شرعی نیز مسئول هستند. (۲) رعایت اخلاق و حقوق اسلامی در خانواده، مایه رشد شخصیت فرزندان در مسیر صحیح و تربیت اسلامی می شود. (۳) احترام به والدین و رعایت حقوق آنها مورد توجه اکید اسلام است و رسیدگی و توجه به آنان به ویژه در دوران پیری از اهمیت خاصی برخوردار است.

- سلیمی و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی تحت عنوان «بررسی اصول اخلاق خانوادگی و همسررداری نزد پیامبر (ص)»، به ارزیابی شاخص های همسررداری و اخلاق و رفتار خانوادگی در سیره نبوی پرداخته اند. نتایج نشان داد که: سیره نبوی پیامبر از مسائلی است که رفتار شناسی وی را در بحث همسررداری و اخلاق خانوادگی و جایگاه زن در اسلام ارزیابی می نماید.

- زارعی (۱۳۹۰) در پژوهشی تحت عنوان «درآمدی بر جایگاه اخلاق در ازدواج و حقوق خانواده»، به بررسی ابعاد اخلاق و حقوق و تکالیف خانواده در اسلام پرداخته است. در این راستا دیدگاه اسلام نسبت

به الگوی غیر اخلاقی ازدواج خانواده در قبل از اسلام و دوران معاصر تبیین گشته و حقوق و تکالیف حاکم بر خانواده اسلامی با تاکید بر مقاصد اخلاقی معرفی شده است. و این مطلب را به اثبات می رساند که علی رغم وجود شبهات، ظهور اخلاق و آمیختگی آن با قوانین و مقررات خانواده، در حقیقت ضامن اجرایی آن به شمار می رود.

(ب) پیشینه خارجی)

- عبدالرحیم (۲۰۱۳) در پژوهشی تحت عنوان «درک اخلاق اسلامی و اهمیت آن در شخصت سازی در خانواده» مهم ترین چالش مسلمانان امروز عدم هماهنگی بعد اخلاق معنوی زندگی و کدهای اخلاقی را به عنوان ابزاری قدرتمند برای غلبه بر مشکلات معرفی کرده است. نتایج نشان داد که شخصیت خانواده مسلمان در امور زندگی روزانه باید همراه با کدهای اخلاق اسلامی باشد.

- واهیبور راکمن (۲۰۱۰) در پژوهش خود با عنوان «تأثیر اخلاق اسلامی بر عملکرد شغلی» به بررسی تأثیر اخلاق کار اسلامی بر عملکرد شغلی (رضایت شغلی، تمایل به ترک کار و تعهد سازمانی) در کشور اندونزی پرداخت. روش پژوهش از نوع پیمایشی و ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه محقق ساخته بوده است. جامعه آماری تحقیق سازمان های کوچک مالی در دماک ریجنسی در جاوای مرکزی اندونزی بود که از این تعداد ده سازمان برای پژوهش انتخاب شده است. نتایج با استفاده از آزمون تحلیل رگرسیون نشان داد که اخلاق کار اسلامی تأثیر مثبتی هم بر تعهد سازمانی و هم رضایت شغلی دارد اما تأثیری بر تمایل به ترک کار ندارد.

- توماس بیکر و همکارانش پژوهشی با عنوان «ارتقای رفتار اخلاقی و رفتار شهروندی سازمانی» در سال ۲۰۰۶ انجام داده اند. روش پژوهش پیمایشی، و ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه بوده است. نمونه آماری شامل ۴۸۴ نفر از مدیران انجمن خرید در آمریکا بود. نتایج با استفاده از آزمون ضریب همبستگی پیرسون نشان می دهد که سازمان نقش کلیدی در رفتارهای شخصی کارکنان دارد و ارزش های اخلاقی می توانند در متغیرهای کلیدی سازمان تأثیرگذار باشند که منتهی به سطوح بالاتری از رفتارهای اخلاقی

در بین سازمان می‌شوند. آن‌ها همچنین نشان دادند که سطوح بالاتر رفتار اخلاقی، ارتباط مثبتی با رفتار شهروندی سازمانی دارد.

سوال پژوهش :

سوال اصلی: جایگاه اصول اخلاقی در فقه امامیه با نگاه کارآمدی آن بر خانواده چگونه است؟

سوال فرعی:

۱. کیفیت تاثیر پذیری احکام فقهی خانواده از گزاره های اخلاقی مثل گذشت و عفو، مدارا با یکدیگر و احترام متقابل چگونه است؟

۲. موارد تاثیر گذاری اخلاق در احکام خانواده اسلامی کدام است؟

۳. نحوه تاثیر گذاری اخلاق بر کارآمدی خانواده چگونه است؟

فرضیه های پژوهش:

فرضیه اصلی:

اصول اخلاقی در فقه امامیه بر کارآمدی خانواده تاثیر مثبت و معنی داری دارد.

فرضیه های فرعی:

۱. گذشت و عفو، را با یکدیگر و احترام متقابل در فقه امامیه بر کارآمدی خانواده تاثیر مثبت و معنی داری دارد.

۲. حسن خلق و پایبندی به ارزشهای اخلاقی در استحکام خانواده و ارکان آن موثر است.

۳. رعایت حقوق متقابل در خانواده همراه با اخلاق باعث ایجاد خانواده کارآمد می شود.

اهداف پژوهش:

هدف اصلی:

بررسی تاثیر جایگاه اصول اخلاقی در فقه امامیه بر کارآمدی خانواده.

اهداف فرعی:

- بررسی تاثیر جایگاه گذشت و عفو در فقه امامیه بر کارآمدی خانواده.
- بررسی تاثیر جایگاه مدارا با یکدیگر در فقه امامیه بر کارآمدی خانواده.
- بررسی تاثیر جایگاه احترام متقابل در فقه امامیه بر کارآمدی خانواده.

مبانی نظری پژوهش:

اخلاق: «خَلْق عبارت از شکل درونی انسان است، چنان که خلق شکل ظاهری اشیاء است. غرایز، ملکات و صفات روحی و باطنی که در انسان است، اخلاق نامیده می شود و به اعمالی که از این خلقیات ناشی گردد، نیز اخلاق می گویند» (مهدوی کنی، ۱۳۷۱؛ ص ۱۳). غزالی نیز اخلاق را عبارت از «اصلاح و پیراستن قوای نفس» می داند. وی معتقد است اخلاق، هیاتی رسوخ یافته در نفس است که باعث می شود انسان به سهولت و بدون تأمل و اندیشه رفتار نماید. این حالت زمینه صدور افعال پسندیده و نیکو و دوری از افعال زشت و ناپسند است» (ر، ک، غزالی، ۱۳۷۱، ج، ۲ : ۳۶-۱). با رجوع به تعریف های اخلاق، مشخص می شود که رابطه اخلاق و خانواده، رابطه ای کاملاً مستقیم و الزامی است؛ زیرا انسان جز در محیط امن و سازنده خانواده، هرگز قادر به کسب آگاهی، کمال و رفع نواقص از خود نمی باشد. بنابراین، انسان که جوای کمال و گریزان از ضعف و نقص است، طالب حضور در خانواده و تحکیم روابط آن می باشد. (حسن زاده، ۱۳۹۳؛ ش ۱۵). رعایت احترام حقوق متقابل سبب استحکام روابط و نزدیکی افراد می شود. نیاز به احترام، در زن و مرد تفاوتی ندارد، در منابع دینی، رعایت احترام زن توسط مرد جزو حقوق او شمرده شده است و زنی که احترام همسر خود را رعایت نکند، مورد لعنت قرار گرفته است. با وجود این نظریات می توان به این نتیجه رسید که رعایت اصول اخلاقی، از جمله: گذشت و عفو، مدارا با یکدیگر و احترام متقابل در حوزه حقوق باعث بوجود آمدن یک خانواده کار آمد می شود.

فقه امامیه : فقه امامیه یکی از مذاهب فقهی در اسلام است. این مذهب از آن رو که پیروان آن از شیعیان دوازده‌امامی اند به فقه شیعه و از آن رو که بسیار به گفته‌های منسوب به جعفر صادق، امام ششم شیعیان، وابسته است به فقه جعفری نیز مشهور است. فقه امامیه به دو مکتب « اصولی » و « اخباری » تقسیم می شود. اخباریان در بدست آوردن احکام عملی به اخبار و حدیث اکتفا یا تکیه می کنند. در مقابل اصولیان که در این زمینه از روش های استنباط اجتهادی (اصول فقه) نیز کمک می گیرند. اینگونه تقابل در روش فقهی از سده های نخستین نیز وجود داشته است اما به عنوان دو مکتب در سده های اخیر تا حدودی مرزبندی شدند. (محمدی، ۱۳۸۳، چاپ ۱۸: ص ۱۵۳)

سازماندهی پژوهش :

فصل اول : کلیات تحقیق

فصل دوم : بررسی موارد و کیفیت تاثیر گذاری فقه و اخلاق در یکدیگر در حوزه خانواده

فصل سوم : بررسی تاثیر گذاری فقه و اخلاق در کارآمدی خانواده